

MÜCTEHİD İMÂMLAR VE MEZHEPLERİNİN DAYANDIĞI ESASLAR♦

Ahmed Muhammed el-MAKKARÎ**

Çev: Yakup MAHMUTOĞLU***

Bismillâhirrahmânirrahîm

Celîl ve Müteâl olan Allâh'a hamd olsun. Allah, azamet ve celâl sahibi, kemâl sıfatıyla muttasıf, her mekânda tapılandır. Bir işle uğraşmak O'nu (c.c) başka bir iş yapmaktan alıkoymaz. Zaman O'nu (c.c) değiştiremez. Taât edenlerin taâtı O'na (c.c) fayda vermez. İsyân edenlerin isyanı da O'na (c.c) zarar vermez. Allah Tealâ ve Tebâreke, hükmedenlerin en iyi hükmedenidir.

Allah insanı süzölmüş çamurdan yarattı. Sonra onu bir nutfe olarak sağlam bir karargâha yerleştirdi. Sonra ona ruhundan üfledi ve onu bambaşka bir yaratılışla yarattı. Yaraticıların en güzeli olan Allah ne yücedir.*

Allah insanı en güzel surette yarattı. İstedigini, fazlıyla doğru yola ilette ve onu, mümin kulları için razı olduğu hak dine girmeye muvaffak kıldı. Allah kimin hakkında hayır dilerse onun derecelerini artırır ve onu dinde anlayış sahibi kılar. Onu, hidayete ermiş önceki imamların yolunu takip eden biri yapar.

Allah'ı över, zatının celâline ve saltanatının azametine layık bir şekilde hamd ederek tesbih eder ve O'ndan muvaffakiyet isterim. Allah'ın rızasına çağırın, günahkâr müminlere şefaât eden ve muttakiler için hazırlanmış, semâvât ve arz genişliğindeki cennette elleri ve ayakları beyazlı müminlerin komutanı olan Efendimiz ve sevgilimiz Muhammed (s.a.v) üzerine salât ve selâm ederim.

Ve O'nun tertemiz ailesine ve doğru yolda olan arkadaşlarına ve kıyamete kadar güzellikle onlara tâbi' olanlara salât ve selâm ederim.

♦Ahmed Muhammed el-Makkarî tarafından kaleme alınan bu makale, Râbitatu'l-Âlemi'l-İslâmî'nin, İslâm Fıkhi Kurulu tarafından altı ayda bir çıkarılan Mecelletu'l-Mecma'i'l-Fikhi'l-İslâmî adlı derginin 7. Sayısında, “*el-Eimmetu'l-Muctehidûn ve Usûlu Mezâhibihim*” başlığıyla yayınlanmıştır.

** Râbitatu'l-Âlemi'l-İslâmî'nin, Fıkıh Kurulu Eski Müdürü. el-Makkarî 19.08.1418h/1995m.tarihinde Mısır'da vefat etmiştir. [Ç.N].

Çeviride, Arapça metinde zikredilen âyetlerin aslı hallerine değil meallerine yer verilmiş ve bu âyetlerin, sûre ve âyet numaraları dipnotta belirtilmiştir. Arapça metinde atıfta bulunulan kaynak eserler de, çeviri metnin dipnot kısmında verilmiştir. Makalenin aslına sadık kalınarak çeviri yapılmaya çalışılmakla beraber metnin daha akıcı/anlaşılır olmasını sağlamak için, makale metnine, çevirmen tarafından köşeli parantez ([ ]) içerisinde açıklayıcı ifadeler eklenmiştir. Ayrıca makalede geçen bazı hususlara açıklık getirmek için de çevirinin dipnot kısmına, çeviren tarafından ([Ç.N]) remziyle açıklayıcı notlar ve eserler eklenmiş ve bu ilave bilgiler, orijinal metnin dipnotlarıyla karışmasını diye (*) işareti ile tefrik edilmiştir.

*** Yrd. Doç. Dr., Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi, ymahmutoglu@bayburt.edu.tr

*Benzer ifadeler için bkz. Mu'minûn, 23/12-14. [Ç.N]

Bundan sonra: Muhakkak ki İslâm fikhî, büyük araştırmaları ve hayatın muhtelif yönlerini barındıran ve ilim ehlinin üzerinde ittifak ettiği değişmez aslî delillerden istinbat* edilen birçok meseleleri kapsar. Bu aslî deliller:

1. **Kitâb:** O, kendisine batılın hiçbir şekilde ilişemeyeceği, Hakîm ve Hamîd (olan Allah) tarafından indirilmiş Kur'ân-ı Kerim'dir.
2. **Sünnet:** Heva ve hevesinden konuşmayan, konuştuğu zaman vahiyle konuşan Allah Resulü'nün (aleyhissalâtu vesselâm) sözleri, davranışları ve onaylarından ibarettir.
3. **İcmâ':** Hz. Peygamber'in vefatından sonra herhangi bir asırda, herhangi bir işte ümmetin müçtehitlerinin ittifakıdır.
4. **Kıyâs:** Aralarındaki illet benzerliğinden dolayı, hüküm bakımından, fer'î, asla dâhil etmektir.

Kur'ân-ı Kerîm'in kendilerine hayırla şahitlik ettiği bu ümmetin müçtehit âlimlerinin çoğunluğu bu dört aslî kaynağa dayanmaktadır. Allah Tealâ şöyle buyurmaktadır: “Siz, insanların iyiliği için ortaya çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz; iyiliği emreder, kötülükten men eder ve Allâh'a inanırsınız”¹

Böylece kitaplar te'lif edilmiş, hadis musannafları tedvin edilmiş, usûl tespit edilmiş, kurallar oluşturulmuş ve sonra “el-eşbâh ve'n-nezâir” konusunda kitaplar tasnif edilmiştir. Bazı âlimler muhtelif fikhî meseleleri toplamaya yönelmiş ve bu alanda mukayeseli fikhî kitapları ve hilâf kitapları* ortaya çıkmıştır. Yine, meşhur mezheplere göre hazırlanmış ana kitaplardan istifade edilerek birbirinden farklı metotlarla geniş (*umumi*) ve dar (*hususî*) kapsamlı fikhî ansiklopedileri yazılmıştır.

Biz, müçtehit imamlara ve ictehadları ve istinbatlarıyla İslâm fikhîna katkı sağlamış başarılı âlimlere eleştirilerini yöneltenleri işittik ve işitmeye devam etmekteyiz. Bunlar, bırakın onları eleştirmeyi, ilme yeni başlayan ve mezhep âlimleri, onların usûlleri ve kaideleri hakkında ortaya koyacakları görüşlerde kendilerini ehil kılacak ilmî tahsili tamamlamamış bazı ilim talebeleridir.

Bu sebeple, mezheplerini tedvinde dayandıkları usûllerini (delil ve yöntem) çok veciz ve ihtilaf sebeplerini çok kısa açıklayarak, kastettiğim doğruya yönelerek, murad

*İstinbât; kelime anlamı itibariyle "istihrâc" ile aynı anlamda olup, fakihin, ilk bakışta anlaşılması zor olan (gizli kalan) fikhî bir meseleyi (*el-fikhu'l-bâtin*), içtihat ve fehmiyle ortaya çıkarması demektir. Bkz. İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemâlüddîn Muhammed b. Mukerrem el-İfrîkî el-Mısırî, *Lisânu'l-Arab*, I-XVIII, Dâru Sadr, Beyrut ty., XIII, s.176-177. Başka bir tanıma göre, çözüme kavuşturulması istenen bir hâdise veya mesele karşısında mevcut bilgileri ve ilkeleri araştırıp bir sonuca varma, inceleyip ayıklama ve mukayese ederek yeni bir ilim/bilgi ortaya koyma ameliyesidir. Bu iş, bir meleke ve hususî bir iktidar gerektirir. Bkz. Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'ân Dili*, I-X, Eser Neşriyat ve Dağıtım, by. 1971, II, s.1403. [Ç.N].

¹Âl-i İmrân, 3/110.

*Mezhepler ve/veya müçtehitler arasındaki usûl ve görüş ayrılıklarını ortaya koyan eserlerdir. [Ç.N].

ettiğim şeyde Allah'a dayanarak, bu bahiste bana şifa vermesini ve kâfi gelmesini umarak âlimlerin muteber görüşlerini bu sayfalarda toplamak istedim. Allah'ın tevfiik ve hidayetiyle gözlerdeki perde kalkar. O (c.c), bana yeter. O, ne güzel vekîldir.

Mukaddime

İslâm'da Fıkıhın Yeri

Lügatte fıkıh, anlayış (*feh*m) demektir. Allah Tealâ şöyle buyurmaktadır: “Onların her kesiminden bir grup, savaşa katılmayıp kalarak dini iyice öğrenseler, kendilerine geri döndükleri zaman, halklarını uyarsalar daha iyi olmaz mı? Belki böylece sakınırlar”². Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurdu: “Allah bir kimse hakkında hayır dilerse, onu dinde derin kavrayış sahibi (*fakih*) kılar.”*

İstılâhta: Fıkıh, delillerden çıkarılan (istinbât edilen) fer'î hükümlerin hepsi için kullanılan bir adlandırmadır.

İslâm'da hukuk (*el-fikh*), özel ve genel hakları korumak, sosyal meseleleri incelemek, başlangıcından vefatına kadar insan hayatını düzene sokmaktır. Fıkıh, insanla birlikte onun evine girer, onunla eşi arasında hükmeder, ölünceye kadar ve ölümünden sonra insanla nefsi arasında hükmeder. Fertlerin meselelerini düzenlediği gibi topluluk ve toplumların meselelerini de düzenler. Her bir ferdin rabbiyle ve toplumla ilişkisini ve orada kimin hükmedeceğini tanzim eder.

İslâm fıkıhı, faydasını bütün insanlığa yayan kuşatıcı, mükemmel bir düzendir. Çünkü temeli, eşitlik ilkesi ve hukuka saygı üzerine kuruludur. Fıkıhın hükümleri, ifrat ve tefrit olmaksızın itidal üzere kurulmuştur. Yeryüzünde İslâm fıkıhı gibi, dünyevî ve uhrevî maslahatları bir araya getiren başka herhangi bir hukuk yoktur. Çünkü o, semâvî, rabbânî bir yasamadır. Onunla amel etmek Allah Teâlâ'ya itaattir ve bu itaate sevap gerekir; ona muhalefet Allah'a isyandır ve bu isyan da cezayı gerektirir.

Hikmet sahibi kanun koyucu, kulları için bu sistemle kanunlar koyduğunda bu düzen ve mükemmellikle aynı zamanda kullarının hayatlarını düzenlemeyi; haklarını korumayı; din, can, mal, ırz, neseb ve akıldan oluşan altı zarûrîyyâtı muhafaza etmek suretiyle maslahatlarını güvenceye almayı yasalaştırmış oldu. Çünkü Allah (c.c), o

---

²et-Tevbe, 9/122.

*el-Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl, *el-Câmiu's-Sahîh*, I-VIII, Dâru Sahnûn ve Çağrı Yayınları, İstanbul 1413/1992, İlm 10, Hums 7, İ'tisâm 10; Muslim, Ebu'l-Huseyn b. el-Haccâc, *el-Câmiu's-Sahîh*, I-III, Dâru Sahnûn ve Çağrı Yayınları, İstanbul 1413/1992, İmâre 175, Zekât 98, 100; et-Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre, *es-Sunen*, I-V, Dâru Sahnûn ve Çağrı Yayınları, İstanbul 1413/1992, İlm 1. [Ç.N].

kulların maslahatlarını en iyi bilendir: “*Yaratan bilmez mi? O, en gizli şeyleri bilir, her şeyden hakkıyla haberdardır*”³.

İslâm ulemasının müçtehitleri, içtihatlarında ve fetvalarında ve hususiyle yeni meydana gelen ve haklarında Hz. Peygamber’den sadır olan muayyen hükümlerin belirleyici olmadığı o olaylar hakkında kendiliklerinden şeriat koyucu olmadılar. Aksine onlar (Allah onlara merhamet etsin ve onlardan razı olsun), önlerine getirilen hükmü belirsiz olayları araştırırlar, benzerlerine dâhil ederler ve hâdiseleri benzerleri ile kıyâs ederlerdi. Müçtehit âlimler, Allah Teâlâ’nın “*O, din hususunda üzerinize hiçbir zorluk yükledi*”⁴ buyruğunda olduğu gibi, şeriatın değişmez genel ilkelerinin belirlemediği o cüzî meselelerde hüküm verirler.

Müçtehit âlimler, Allah Resulü’nün (s.a.v) verdiği hükümlerden, “Meşakkat kolaylık getirir”, “Bir işten kastedilen ne ise hüküm ona göredir”, “Örf ve âdet hakem kılınır”, “Şüphe ile kesin olan şey ortadan kalkmaz”, “Daha önemli olan önemliden önceliklidir” gibi birçok fikhî hükümlerin, üzerine bina edildiği küllî kâideler istinbât etmişlerdir.

Sahabeden çok sayıda kişi fıkıhla şöhret bulmuştur. Dört Halife, Abdullâh b. Mes’ûd, Abdullâh b. Ömer, Abdullâh b. Abbâs, Abdullâh b. el-‘Âs, Zeyd b. Sâbit, mü’minlerin annesi ‘Âişe ve diğerleri (Allâh hepsinden razı olsun), bunlardandır.

Aynı şekilde, tabînden Medineli tanınmış yedi fukaha vardır. Bunlar: Ebû Bekr b. Abdurrahmân, ‘Urve b. Zübeyr, Sa’îd b. el-Müseyyeb, ‘Ubeydullâh b. ‘Abdullâh b. ‘Utbe b. Mes’ûd, Hârice b. Zeyd b. Sâbit, Kâsım b. Muhammed b. Ebî Bekr es-Siddîk ve Süleyman b. Yesâr’dır.

Aynı şekilde başkaları da Medine’de [fıkıhla] meşhur olmuştur: Sâlim b. ‘Abdullâh b. Ömer, Kabîsa b. Züeyb el-Huzâ’î, Ebû Seleme b. Abdurrahmân b. ‘Avf (Allâh hepsinden razı olsun) bunlardandır. Sahabe ve Tâbi’î’nin ülkelere yayılmasıyla İslâm fikhî da yayıldı, içtihat ortaya çıktı ve ilim talebeleri çoğaldı.

Kendilerine Tâbi’ Olunan Dört Müçtehid İmâm

Kendilerine tâbi’ olunan dört imâm ki bunların fıkıhları dünyanın dört bir yanına yayılmış ve şöhretleri yeryüzünün doğudaki ve batıdaki muhtelif ülkelerinde duyulmuştur. Bu imamlar, mezheplerindeki tedvinlerinde, daha önceden işaret ettiğimiz belli bir usûle istinâd etmişler, bu usûlden hiç çıkmamışlardır. Sonra bu müçtehitlerden her birisi, içtihatlarını üzerine bina ettikleri belirli kurallar ve ıstılahlar ile diğerlerinden ayrılmışlar, mezheplerini bu kurallar ve ıstılahlar üzerine temellendirmişlerdir. Her

³Mülk, 67/14.

⁴Hacc, 22/78.

birisi hükümlerini üzerine yoğunlaştırdıkları ve delillerini destekledikleri belirli gerekçelerle tanınmışlardır. Aşağıda her birisinin usûlünü, tarih sırasına göre zikredeceğiz.

1. İmâm Ebû Hanife en-Nu'mân b. Sâbit (ö.150h.)

Ebu Hanife, aşağıdaki delillere (*el-usûl*) ve kuralara (*el-kavâid*) dayanmaktadır: Kitâb, Sünnet, İcmâ', Kıyâs, Sahabeden tercihe lâyık gördüğü kişinin kavli.

Ebû Hanife, diğerlerinden daha fazla kıyâs ve istihsan'da ön plana çıktı. Kendisinin şöyle dediği rivayet edilir: “Hiç kuşkusuz [aradığım delili] bulursam önce Kur'ân'dan alırım. Kur'ân'da bulamadığımda, Rasûlüllah'ın (s.a.v) sünnetini ve güvenilir râvîler eliyle gelen sahih hadislerini alırım. Allah'ın Kitâbı'nda ve Rasûlüllah'ın sünnetinde bulamadığımda sahabeden istediğimin sözünü alır, istediğimin sözünü terk ederim. Sonra sözlerini [tercih ettiklerimi] terk edip başkasının sözüne geçmem. İbrahim [en-Nehâ'î], eş-Şa'bî, el-Hasan, İbn Sîrîn ve Sa'îd b. el-Müseyyeb söz konusu olduğunda, onların icthad ettiği gibi ben de icthad ederim”.

İmâm Ebû Hanife, kıyâsı zayıf hadise tercih ettiği yönündeki şayanın aksine zayıf hadisi kıyâs üzerine tercih eder. Bu konuya dair misaller çoktur: Ehl-i hadis, zayıflığı üzerine icma etmişken onun, namazda kahkahayla gülme hadisini sırf (*mahza*) kıyâsa öncelemesi; yine çoğu ehl-i hadis zayıf kabul ederken onun, hurma şırası (*nebîzu'tamr*) ile abdest hadisini kıyâsa tercih etmesi ve yine ehl-i hadisin ittifakla zayıf kabul ettiği hayızın en çok müddetinin on gün olduğu hadisini kıyâsa takdim etmesi bunlardandır⁵.

1.1.Ulemanın [Ebû Hanife'nin] Fıkıhına Övgüsü:

-İbnu'l-Mübârek: “İnsanların en fakihi Ebû Hanife'dir. Ben fıkıhta onun bir benzerini görmedim” dedi.

-İmâm Şâfiî: “İnsanlar fıkıhta Ebû Hanife'nin aile fertleridir” dedi.

-en-Nadr b. Şemîl: “Ebû Hanife sakındırmak ve açıklama yapmak suretiyle onları uykudan uyandırınca kadar insanlar fıkıh hususunda uykudaydılar” dedi.

-Yahya b. Sa'îd el-Kattân da şöyle diyordu: “Ebû Hanife'nin görüşlerinden daha güzelini duymadık. Kuşkusuz onun görüşlerinin çoğunu aldık”.

Bazılarının, Ebû Hanife'nin muhaddis olmadığı, hadiste çok az birikime sahip olduğu ve onun ancak on yedi adet hadis rivayet ettiği yolundaki iddiasının cevabına gelince?

⁵Bkz. İbn Kayyim el-Cevziyye, *İ'lâmu'l-Muvakki'in*, I, s.81.

Bu, batıl bir sözdür. Diğer imamlarla beraber tahrıcine ortak olduğu on beş hadisten başka muhakkak ki kendisinin tek başına rivayet ettiği yüz hadis doğrulanmıştır. Sadece namaz babında yüz on sekiz hadis rivayet ettiği kendine ait bir Müsned'i vardı.

İbn Hacer el-‘Askalânî, “*Ta‘cîlu’l-Menfa‘a bi Zevâidi Ricâli’l-Eimmeti’l-Erba‘a*” adlı kitabında şöyle der: “Ebû Hanife’nin Müsned’ine gelince, bu kitabı kendisi cem etmemiştir. Ebû Hanife’nin hadislerinden var olanlar, sadece Muhammed b. Hasan’ın ondan rivayet ettiği âsârdır. Muhammed b. Hasan’ın [ö.189h.] ve ondan önce Ebû Yûsuf’un [ö.182h.] eserlerinde de başka rivayetler bulunmaktadır”.

Hicri 300 senesinden sonra Hâfız Ebû Muhammed el-Hârisî, Ebû Hanife’nin hadisine özen göstermiş, onu tek ciltte toplamış ve bu eseri Ebû Hanife’nin hadis rivayet ettiği hocalarına göre tertip etmiştir.

Ebu’l-Müeyyed Muhammed b. Mahmûd el-Hârezmî (ö.665h.), Ebû Hanife rivayetleri için Müsned toplamıştır. Yaklaşık 800 büyük sahifeden oluşan eser, hicri 1326’da Mısır’da basılmıştır. Ebu’l-Müeyyed el-Hârezmî bu eseri, ilk dönem hadis âlimlerinin büyüklerinin Ebû Hanife için cem’ ettiği 15 müsnedden almış ve fıkıh bablarına göre tertip etmiştir⁶.

İmâm Ebû Hanife’ye iftira edenler ve konumunu, fikhını, hadisini değersizleştiren kimseler Allah’tan korksunlar. Muhakkak ki Ebû Hanife, fikhın sütunlarından ve müçtehitlerin direklerinden biriydi. Allah ona rahmet etsin ve onu başıslasın. Bizi ve ilim talebesi kardeşlerimizi doğru yola iletsin ve İslâm’ın önderleriyle birlikte bizi edeple rızıklandırınsın. “*Ey bizim Rabbimiz! Bizlere ve önden iman ile bizi geçen kardeşlerimize mağfîret buyur ve gönüllerimizde iman etmiş olanlara karşı kin tutturma. Ey bizim Rabbimiz! Şüphe yok ki Sen, çok şefkatlisin, sonsuz merhamet sahibisin*”⁷.

2. İmâm Mâlik b. Enes [ö.179h.]

Müçtehit imâmın ikincisi, hicret yurdunun imâmı, Mâlik b. Enes el-Esbahî (ö.179h.). Muhakkak ki insanlar onun imamlığı, kıymetinin büyüklüğü, dindarlığı, verâsı, sünnet konusundaki derin bilgisi hususunda ittifak etmişlerdir. İmâm Şâfiî [onun hakkında] şöyle dedi: “Mâlik, Allah’ın yarattıkları üzerine hüccettir”. Abdurrahmân b. Mehdî [ö.198h.]: “Mâlik’ten daha akıllı ve takvalı olanını görmedim” dedi. Hammâd b. Seleme: “Şayet bana, ‘Muhammed (s.a.v) ümmetinin kendisinden ilim alacağı bir imam seç’ denilseydi, buna, Mâlik’i uygun ve ehil görürdüm” dedi. Leys b. Sa’d [ise şöyle]

⁶Bkz. Abdurrahmân Tâc ve Diğerleri, *Târihu’t-Teşri‘i’l-İslâmî*, s.192 vd.

⁷Haşr, 59/10.

dedi: “Mâlik, Allah’tan korkan (muttakî) âlimdir. Mâlik’in ameli, onu alan her insan için güvencedir”.

Kuşkusuz hocaları, çağdaşları ve onlardan sonra gelenler hadisteki imamlığı üzerinde icmâ’ etmişlerdir. O, rivayetinin doğruluğunda güvenilirdir. İmâm Muhammed b. İsmâ‘îl el-Buhârî [ö.256h.]: “En sahih isnadlar: Mâlik’in, Ebû’z-Zinâd[Abdullah b. Zekvân (ö.131h.)] ve [Abdurrâhmân b. Hüzmü]el-A‘rec zinciriyle Ebû Hureyre’den yaptığı rivayettir” dedi. Ebû Dâvûd[ö.275h.]ise: “En sahih isnadlar: Mâlik’in Nâfi‘, İbn Ömer; Mâlik’in ez-Zührî, Sâlim ve onun [da] babasından; yine Mâlik’in Ebû’z-Zinâd, el-A‘rec’den ve onun [da] Ebû Hureyre zinciriyle yaptığı rivayettir”.

Mâlik, fıkhıta ve hadiste imamlık ile kendini göstermiştir. Hocalarından birçoğu ondan hadis rivayet etmiştir. İbn Şihâb ez-Zührî [ö.124h.], Rabî‘atu’r-Re’y [ö.136h.], Yahyâ b. Sa‘îd el-Ensârî [ö.143h.], Musâ b. ‘Ukbe bunlardandır. Yaşıtlarından, Süfyân es-Sevrî [ö.161h.], el-Leys b. Sa‘d [ö.175h.], el-Evzâ‘î [ö.157h.], Süfyân b. ‘Uyeyne [ö.198h.], Ebû Hanîfe’nin arkadaşı Ebû Yûsuf ve diğerleri de ondan [hadis] rivâyet etmiştir.

İmâm Şâfi‘î, İbnu’l-Mübârek, Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî ve diğerleri ileri gelen talebelerindedir.

2.1. İmâm Mâlik’in Mezhebini Tedvinde Dayandığı Esaslar:

275

İmâm Mâlik, mezhebini yirmi asıl [:delil] üzerine bina etmiştir. Onlar: 1. Nassu’l-Kitâb, 2. Zâhiru’l-Kitâb ki o umumdur, 3. Delîlu’l-Kitâb ki o mefhûmu’l-muhâlefedir, 4. Mefhûmu’l-Kur’ân ki o mefhûmu’l-muvâfakadır, 5. Tenbîhu’l-Kur’ân; o da, Allah’ın (c.c.),“...domuz eti -ki o şüphesiz necistir- veya Allah’tan başkası adına kesilmiş bir (murdar) hayvan...”⁸ buyruğunda olduğu gibi illete işaret eden tenbihtir. Bunlar beş tanedir ve bunların bir benzeri de Sünnetten olmak üzere hepsi toplam on tane delildir. 11. İcmâ’, 12. Kıyâs, 13. Medine ehlinin ameli, 14. Sahabe kavli, 15. İstihsân, 16. Sedd-i zerâi‘ ile hüküm, 17. Karşıt görüşleri dikkate alma (*mura’atu’l-hilâf*)*, 18. İstishâb, 19. Mesâlih-i mürsele ve 20. Şer’u Men Kablenâ’dır. Bu delilleri sırasıyla [ayrıntılı] anlatmak gerekmez.

Kâdı ‘İyâz, Mâlik’in, Allah’ın kitâbını deliller sırasının önüne geçirdiğini beyan ettikten sonra, açıklıkta Allah’ın Kitâbı’nın nasslarını, sonra zâhirlerini, sonra mefhûmlarını öne geçirdiğini söyler. Aynı şekilde Sünnet’i, mütevatir, meşhur ve âhâd

⁸En‘âm, 6/145.

*Mâlikî fıkıh âlimleri “mura’atu’l-hilâf” ilkesini bir zaruret ölçüsü olarak kabul etmişler fakat bu ilkenin tatbikinde aynı tutarlılık gösterilmemiş ve bir takım problemler ortaya çıkmıştır. Bkz. Mes‘ud, Muhammed Hâlid, *İslâm Hukuk Teorisi*, Çev. Muharrem Kılıç, İz Yayıncılık, İstanbul 1997, s.189-191. Özellikle Mâlikî mezhebiyle özdeşleşen ve bir asıl/kaynak olarak kullanılan bu delil, Mâlikî âlimler tarafından değişik şekillerde tanımlanmıştır. Yapılan tanımlar ve açıklamalar için bkz. Pala, Ali İhsan, *İslâm Hukukunda İhtiyat İlkesi*, Fecr Yayınları, Ankara 2009, s.32-33. [Ç.N].

oluşuna göre sıraladığını, sonra Sünnet'in nasslarını, zâhirlerini, mefhumlarını tertip ettiğini, ardından, Kitâb'ın ve mütevâtir Sünnet'in yokluğunda İcmâ'ın, onun üzerine Kıyâs'ın, ondan sonra İstinbât'ın geldiğini söyler. Kadı İyâz der ki: İlk anda bu imamların yöntemlerine, fıkıhtaki kaynaklarına (*meâhiz*), şeriatteki içtihatlarına baktığın zaman, Mâlik'i, bu esaslar (*el-usûl*) konusunda, Allah'ın Kitâbını hadise (*âsâr*) tercih eder, sonra hadîsi de, ne naklettiğini bilen sika râvilerin nakletmediği veya Medine ehlinin çoğunluğunun buna aykırı amel ettiklerini ve buna muhalif davrandıklarını gördüğü rivayetler dışında kıyâsa ve kendi görüşüne öncelediğini görürsün. Mâlik, Medine ehline uymayı tercih eder ve onlara aykırı davranmayı ise mekruh görürdü.⁹

İmâm Mâlik'e göre, Medine ehlinin ameli, kıyâs ve haber-i vâhiden önce gelen bir delildir. Çünkü Medine ehlinin ameli, Rasûlüllah'tan (s.a.v) rivayetleri gibidir. Nitekim bir topluluğun bir topluluktan yaptığı rivayet [anlamında olan Medinelilerin tatbikatı], tek kişinin tek kişiden rivayet ettiği hadis [haber-i vâhid]den daha üstündür. Şâfiî, el-Leys b. Sa'd, Ebû Yûsuf ve diğerleri gibi birçok Mısır fukahâsı bu konuda ona karşı çıkmışlardır.

İmâm Malik'in savunduğu mesâlih-i mürsele ise, dinde, geçerli veya geçersiz olduğuna dair belirli bir nassın bulunmadığı maslahatlar olup, bunların Kitâb, Sünnet veya icma yoluyla bir maksad olduğu bilinen şer'î bir gayenin korunmasına yönelik olması gerekir. Ona göre, Şeriatın murat ettiği başka bir maslahatla çatışmadığı müddetçe maslahât-ı mürsele'ye ittiba' hakkında bir görüş ayrılığı yoktur.

Sahabi kavli, Malik'e göre şu şartları taşıması halinde hüccet olup, kıyasa tercih edilir: Senedinin sahih olması veya sahabenin önde gelenlerine ait olup, hüccet olmaya uygun merfu hadise muhalif olmaması. İmâm Gazzâlî, bu kaideye itiraz etmiş ve: "Sahabe masumiyetin mahalli değildir. Sahabeye hata isnad etmek caizdir. Onların görüşleri delil olmada kesin bir netice ortaya koymaz" sözüyle İmâm Mâlik'in görüşünü reddetmiştir.

Muhterem okuyucu, İmâm Mâlik'e göre üzerinde ittifak edilen delillerin (*el-usûl*); Kitâb, Sünnet, Kıyâs ve İcmâ'dan oluşan aslî deliller olduğunu ve bunların dışındaki kaynaklara/asıllara, bunlarda bir delil bulunmadığı zaman başvurulacağını görürsün.

"Bir iş daraldığında genişletilir", "Allah din hususunda üzerinize hiçbir zorluk yükledi"* ve "Meşakkat kolaylık getirir". Allah, İmâm Mâlik'e rahmet eylesin. Onu, İslam'a ve Müslümanlara olan hizmetinden dolayı en hayırlı ecir ile mükâfatlandırın.

3. İmâm Ebû Abdullâh b. İdrîs eş-Şâfiî (ö.204 h.)

⁹Bkz. Abdurrahmân Tâc ve Diğerleri, *Târihu't-Teşri'i'l-İslâmî*, s.210.

*Aynı ifade için bkz. Hacc, 22/78. [Ç.N].

İmâm Şâfiî, Hicazlıların ve Iraklıların fikhına, bedevîlerin akıcı diline (*fesâhetu'l-bâdiye*), delil gücüne, söyleyiş tatlılığına, güzel tartışma üslubuna sahipti. Bundan dolayı asrının eşsizi oldu. İnsanlar, onun ilminden kana kana yudumlayarak, onun yolunu tutarak ve tutkuyla o yoldan giderek ona yöneldiler. Herhangi bir nüfuz veya otorite olmaksızın mezhebi yayıldı.

3.1. Ulemânın Şâfiî'ye Övgüsü:

Dâvûd ez-Zâhirî onun hakkında: “Şâfiî (r.aleyh), hadisleri taşıdığı ve rivayetleri (*ahbâr*) aktardığı için kandil olmuştur. Kim onun açıklamalarına yönelirse, iyi bir cedelci (*mihcâc*) olur” demiştir.

Öğrencisi Rebi‘ el-Muradî ise: “Şayet siz Şâfiî’yi görseydiniz kitapları hakkında bunlar da nedir derdiniz. Vallahi onun lisanı, kitaplarından daha büyük [etkiye sahip] ve sözü dilde delildi” demiştir.

Ahmed b. Hanbel de onun hakkında şöyle der: “Şâfiî ile yan yana oturana kadar hadisin nâsihîni mensûhundan ayırt edenini tanımadım”.

Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Selâm ise; asla Şâfiî’den daha kâmil birini görmediğini söylemektedir.

Abdullâh b. Ahmed b. Hanbel dedi: “Babama dedim ki: Şâfiî kimdi. Çünkü ben, senin ona çokça dua ettiğini işittim. Ahmed b. Hanbel de dedi: Ey oğulcuğum, Şâfiî, dünya için güneş, beden için âfiyet gibiydi. Bu ikisinin yerini tutan ve karşılığı olan var mıdır?”.

İmâm Ahmed; otuz seneden beri Şâfiî’ye dua edip onun için istiğfarda bulunduğunu söylemiştir.

Yahya b. Ma‘în dedi: Ahmed b. Hanbel bizi Şâfiî’den alıkoyardı. Sonra bir gün onu karşıladı ve İmâm Şâfiî, dişi katır üzerinde kendisi de arkasından yürüyordu. Ben de: “Ya Eba Abdillâh! Bizi, ondan alıkoyuyorsun ama sen arkasından yürüyorsun bu nasıl iş? dedim. O da: “Sus, şayet bu katırın peşine düşseydin fayda görürdün” dedi.

Ebû Hassân ez-Ziyâdî ise; Ebû Hanife’nin arkadaşı Muhammed b. Hasan’ın, Şâfiî’ye tazim ettiği gibi ilim ehlerinden kimseye tazim etmediğini söyledi.

İmâm Ahmed b. Hanbel, Ebû Sevr [ö.240h.], ez-Za‘ferânî [ö.260h.] ve el-Kerâbîsî [ö.248h.], Şâfiî’nin Irak’ta kendisinden kitâbu’l-hücce (kavlu’l-kadîm)’i rivayet eden meşhur öğrencilerindedir.

Mısır'a gelince, Şâfiî, mezhebini (yeni kitaplarını) orada yazdı, yetenekleri ve kelâmî gücü iyice görünür oldu. Bu dönemdeki görüşleri, kavî-i cedîd olarak isimlendirilir. Rebi' [b. Süleymân] el-Murâdî [ö.270h.], el-Buveytî [ö.231h.], el-Müzenî [ö.264h.] ve [Muhammed b. Abdullâh] İbnu Abdilhakem [ö.268h.] Mısır'daki meşhur öğrencilerindendir.

3.2. İmam Şâfiî'nin Mezhebini Tedvinde Dayandığı Deliller

Şâfiî'nin mezhebini tedvinde dayandığı deliller: Kitâb, Sünnet, İcmâ' ve illetinin sınırları objektif olarak belirlenebilir (*munzabit*) olduğunda Kıyâs'tır. Şâfiî, Kıyâs'a ancak zaruret halinde başvurmuştur. Ona göre, sahih haber-i vâhid* hüccettir. Takip eden başka mürsellerle takviye ettiği için Sa'îd b. el-Müseyyeb'in mürselleri hariç, mürsel hadisi* delil kabul etmemiştir. Şâfiî, hata ihtimali taşıyan içtihadından oldukları için sahabe kavillerini [mutlak] delil saymamıştır. O, istihsânı delil olarak kabul etmedi ve "el-Ümm" adlı kitabında yazdığı reddiyesinde üzerinde uzun uzadıya durarak şöyle dedi: "Kim ki istihsân ederse şeriat koymuş olur". Şâfiî, mesâlih-i mürselenin delilliğini reddetmiş ve Medine ehlinin amelini delil olarak kullanmayı kabul etmemiştir.

4. İmâm Ebû Abdullâh Ahmed b. Hanbel eş-Şeybânî (ö.241h.)

Küçüklüğünden itibaren hadis rivayeti ve hıfzı ile meşgul olmuştur. Yüzbinlerce hadis ezberlemiştir. Bundan dolayı o, ehl-i sünnet imamı olarak adlandırıldı. "Halku'l-Kurân" meselesi ile mihneye tâbi' tutuldu ve bu meselede, kargaşa ortamlarında cesurların, kahramanların durduğu gibi bâtilin karşısında durdu. Ahmed b. Hanbel, Bağdat'a geldiğinde Şâfiî'den fıkıh öğrendi ve onun Bağdatlı birçok talebesinden biri oldu. Sonra müstakil müçtehit oldu. Sünnetin muhafazasında ve toplanmasında akranlarına üstünlük sağladı.

*"İmâm Şâfiî'nin haber-i hâssa da dediği haber-i vâhid ifadesi, ilk asırlarda sadece bir kişinin rivayet ettiği haberler hakkında kullanılmıştır. Şâfiî, bu çeşit haberleri, 'Hz. Peygamber'e veya ondan sonraki şahsa varıncaya kadar bir kişinin bir kişiden rivayet ettiği hadis' olarak tarif etmektedir". Bkz. Koçyiğit, Talât, *Hadis Usûlü*, 7. Baskı, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2008, s.21. Krş. eş-Şâfiî, Muhammed b. İdrîs, *er-Risâle*, Tahkîk ve Şerh: Ahmed Muhammed Şâkir, 1. Baskı, 1940/1358, s.369-370. İmâm Şâfiî, haber-i vahidin dinde hüccet olduğunu ispat sadedinde, Hz. Peygamberin hayatında bir kişinin haberi ile ilgili sünnetten örnekler vermiştir. Bkz. Koçyiğit, *Hadis Usûlü*, s.21. Krş. eş-Şâfiî, *er-Risâle*, s.369-387 (Terc. eş-Şâfiî, *Er-Risâle: İslâm Hukukunun Kaynakları*, Abdulkadir Şener-İbrahim Çalışkan, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2012, s.205-254). [Ç.N].

*Mürsel hadis; "Hz. Peygamber'e yakın bir devirde yaşamış olmaları dolayısıyla, sahabenin çoğunu gören ve onlarla sohbetinde bulunan tâbi'ilerin, hadis rivayet ederken, kendilerinden hadis işittikleri sahabileri atlayarak yahut onların isimlerini zikretmeden, *kâle Rasûlüllâh/kâle'n-Nebîyyu* diyerek rivayet ettikleri hadislere denilmiştir". Bkz. Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukuk-ı İslâmiyye ve İstilahatı Fıkhiyye Kamusu*, I-VIII, Bilmen Yayınevi, İstanbul 1988, I, s. 28; Koçyiğit, *Hadis Usûlü*, s. 68. Benzer ifadelerle, mürsel hadisin daha kısa bir tanımı şöyledir; -yaşı ister küçük, ister büyük olsun- bir tâbi'inin mutlak olarak merfu'an (seneden bir sahabiyi düşürerek) rivayet ettiği hadistir. Krş. es-Sâlih, Subhi, *Hadis İlimleri ve Hadis İstilahları*, Çev. M. Yaşar Kandemir, 3. Baskı, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1981, s.137, 138; Öğüt, Salim, *İslâm Hukuk Metodolojisinde Haber-i Vâhid'in Kaynak Değeri*, Ocak Yayıncılık, İstanbul 2003, s.39. [Ç.N].

4.1. Ulemânın Ahmed b. Hanbel'e Övgüsü:

İlim ehlinde birçoğu ona övgüde bulunmuştur:

İmâm Şâfiî der ki: “Bağdat’tan çıktım ve arkamda Ahmed b. Hanbel’den daha fakih, daha müttaki (*evra*’), daha zâhid ve daha âlim olanını bırakmadım”.

Ahmed b. Hanbel’in oğlu Abdullâh: “Ebû Zur‘â bana ‘babam binlerce hadis ezberledi diye söyleyince, ona bunu nereden bildiği soruldu, Ebû Zur‘â da: “Ben, Ahmed b. Hanbel ile hadîs müzakere ettim ve müzakere ettiğim hadîsi bölümlere (*el-ebvâb*) ayırdım” dedi.

İmâm Abdurrezzâk; Ahmed b. Hanbel’den daha fakih, daha müttaki görmediğini söyledi.

el-Müzenî: “Şâfiî, bana Bağdat’ta bir genç gördüm, ‘haddesenâ’ diyerek hadis rivayet ettiği zaman herkes onu doğruluyordu. Şâfiî’ye gencin kim olduğunu sorduğumda, onun, Ahmed b. Hanbel olduğunu söyledi” dedi.

İshâk b. Râheveyh’ten aktarıldığına göre o şöyle dedi: “Ahmed b. Hanbel, Allah ile onun yarattıkları arasında hüccettir”.

[Ebû Ca’fer] en-Nüfeylî [ö.234h.]: “Ahmed b. Hanbel, dinde önemli şahsiyetlerden biriydi” dedi.

el-Hüseyn b. İsmâ‘îl babasından aktararak şöyle dedi: “Ahmed [b. Hanbel]’in meclisinde, beş bin civarında ya da daha fazla kişi toplanırdı. Yaklaşık beş yüzü yazarlardı. Geri kalanı ise, ondan güzel edep ve üslup öğrenirlerdi”.

4.2. Ahmed b. Hanbel’in Delilleri:

İmâm İbn Kayyim, Ahmed b. Hanbel’in fetvalarının beş delile dayandığını söylemektedir:

1. Nasslar yani Kur’ân ve merfû‘ hadistir.*

2. Sahabe fetvâları; çünkü sahabeden birinin fetvasını bulduğunda ve bu fetvaya muhalif bir şey bilmezse [onu alır], artık başka kaynağa yönelmez.

---

*Merfû‘ hadis; sahabe, tâbi‘ûn veya daha sonraki nesillerin, senedi ister muttasıl olsun ister munkatı‘ olsun, Hz. Peygamber’e izafe ederek rivayet ettikleri hadise denir. Bkz. es-Sâlih, *a.g.e.*, s.181; Bilmen, *a.g.e.*, I, s.143; Koçyiğit, *a.g.e.*, s.160; Karaman, Fikret ve Diğerleri, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, DİB Yayınları, Ankara 2008, s.426. [Ç.N].

3. Sahabe ihtilaf ettiği zaman, onların görüşlerinden Kitâb ve Sünnet'e en yakın olanı tercih eder. Fakat onların görüşlerinden [fetva veya icihadlarından] ayrılmaz.

4. Bir konuda, onu geçersiz kılacak bir delil olmazsa mürsel ve zayıf hadis alma. Ona göre, zayıf hadisten maksat, bâtil ve münker hadis değildir. Aksine zayıf hadis, sahih hadisin bir parçasıdır ve hasen hadisin kısımlarından biridir. Bu hadisle amel, Kıyâs ile amel etmekten daha evlâdır.

5. Kıyâs'tır. Ahmed b. Hanbel'e göre kıyâs, zaruret halinde kullanılır. Ahmed b. Hanbel dedi ki: Şâfiî'ye kıyâs'tan sorduğumda o, kıyâs'a zaruret halinde müracaat edilebileceğini söyledi. Ahmed b. Hanbel, ancak [sahîh] hadis, sahabe kavli, mürsel ve zayıf rivayet bulamadığında kıyâsa müracaat ederdi. Deliller çatıştığında da tevakkuf* ederdi.

Ahmed b. Hanbel, seleften [nakledilen] herhangi bir eserin olmadığı bir meselede fetva vermekten hiç hoşlanmaz ve [hatta] yasaklardı. Arkadaşlarından birine şöyle dedi: “Senden önce bir imamın konuşmadığı bir meselede sen konuşma!”. Hadis ehli fıkıhçılardan (*fukahâu'l-hadis*) ve [İmâm] Mâlik'in arkadaşlarından fetva sormaya müsaade eder ve [fetva sormak için] onları gösterirdi. Hadise karşı olanlara fetva sormayı da yasaklardı.

İmâm Ahmed'e göre icmâ', eğer vücut bulursa hüccettir. Çünkü o, icmâ'ın gerçekleşmesini çok uzak bir ihtimal olarak görürdü. Ahmed b. Hanbel, icmâ'ın varlığını (mümkün olduğunu) iddia edenin yalancı olduğunu söylerdi. Zira ona göre insanlar ihtilaf etmiştir de, icmâ' iddiasında bulunan kişiye bu ihtilafı kimse bildirmemiş ve ulaştırmamıştır. O halde o kimse [ancak], ‘biz, insanların nerede ihtilâf ettiklerini bilmeyiz’ veya ‘bana bu konuda herhangi bir görüş ayrılığı (*hilâf*) ulaşmadı’ desin”¹⁰.

Çoğunluk âlime (*Cumhûr*) göre icmâ', kendisiyle amel etmek her Müslüman üzerine vacip olan şer'î bir delildir. İmâm Muhammed b. Muhammed el-Ğazzâlî dedi ki: Hak ehline göre icmâ', mütevatir nass gibi delildir. Şâfiî'î, icmâ'ın delil olması konusunda, Allah'ın (c.c), “*Kendisi için doğru yol belli olduktan sonra, kim Peygamber'e karşı çıkarsa ve müminlerin yolundan başka bir yola giderse, onu o yönde bırakırız ve cehenneme sokarız; o ne kötü bir yerdir*”¹¹ âyetini delil getirmiştir. Şâfiî: “İnsanlar bir hüküm/karar üzerinde icmâ' ettikleri zaman artık o hüküm onların yoludur” demiştir.

*Tevakkuf; “hadis ıstılahında teâruz halinde olan hadisler arasındaki ihtilafı gidermek amacıyla başvuru yollarının son aşamasını ifade eder”. Hadis ilminde ihtilafı gidermek için başvuru yolları sırasıyla; cem' ve te'lîf, tercih, nesih ve tevakkuftur. Dolayısıyla “tevakkuf, ilk üç yolla teâruzları giderilemeyen iki hadisle de amel etmeyip, bir tercih sebebi buluncaya kadar beklemektir”. Bkz. Demir, Osman, “Tevakkuf”, *DİA*, XL, s.579. [Ç.N].

¹⁰Bkz. İbn Kayyim el-Cevziyye, *İ'lâmu'l-Muvakki'in*, I, s.30.

¹¹Nisâ, 4/115.

Cumhûr, bu ayet ile istidlâl etmiş ve onu, kendisiyle amelin vacip olduğu delil gibi, icmâ‘ için ispatlayıcı (*el-müsbit*) olan kavillerinin sıhhatine açık delil olarak kabul etmişlerdir. Ve [yine] cumhur, ümmetin müçtehitlerinin ittifakını, müminlerin yolu olarak değerlendirmiştir ki o yola muhalefet edenleri Allah Tebâreke, çok kötü bir dönüş yeri olan cehennem azabıyla tehdit ediyor.

Fakihler Arasındaki İhtilâfın Sebepleri

Fakih İbn Rüşd El-Hafîd, Fakihlerin Görüş Ayrılığı Konusunda altı sebep zikretmiştir. Biz onları aşağıdaki gibi kısaca belirteceğiz:

1. Lafzın, dört şey arasında gidip gelmesi:
  - a. Lafzın umumi olup hususi anlamı murad edilmesidir.
  - b. Lafzın hususi olup umumi anlamı murad edilmesidir.
  - c. Lafzın umumi olup yine umumi anlamı murad edilmesidir.
  - d. Lafzın, kendisi için delîlu’l-hitâb* olsun veya olmasın, hususi olup yine hususi anlamı murad edilmesidir.
2. Lafızların anlamlarında ortaklık olması. Bu durumda şöyle olur:
  - a. Hayız ve temizlik hallerinin her ikisi için kullanılan *kur*’ lafzı gibi müfred lafızda ortaklık. Ve [aynı şekilde], vücûba veya nedbe ihtimali olan emir lafzı ve tahrime veya kerahete ihtimali olan *nehîy* lafzı gibi.
  - b. Allah’ın (c.c.), Nisa suresindeki, “*Ancak tevbe edenler müstesna...*”¹² kavlinde olduğu gibi mürekkep lafızda ortaklık. Bu ayetteki ifade, yalnız fâsıklara yönelik olma ihtimali taşıdığı gibi fâsık ve şâhidlere yönelik olma ihtimali de taşır. Bu durumda tevbe fıskı kaldırır ve kâzif’in* şâhitliğine izin vermiş olur.
3. İ‘râbın farklı farklı oluşu.
4. Lafzın hakikât veya mecâzın türlerinden birine göre yorumlama ihtimali.
5. Lafzın bazen mutlak bazen de mukayyed oluşu: Âzâd etmede bazen kölenin serbest kullanılışı, bazen de imân ile mukayyed oluşu gibi.

*Mefhûmu’l-muhâlefet diye de ifade edilen delîlu’l-hitâb; “sözün, mantûkun hükmünün, hükümde dikkate alınan kayıtlardan birini taşımaması sebebiyle meskût anı hakkında geçerli olmadığına delâlet etmesidir”. Bkz. Şa‘bân, *İslâm Hukuk İlminin Esasları (Usûlü’l-Fıkıh)*, s.345. Krş. Bilmen, I, s.19. Diğer bir tanımda delîlu’l-hitâb; “bir şeyin özellikle zikredilmesinden hareketle, hükmün bu zikredilenden başkası için söz konusu olmadığına (daha doğrusu, zikredilmeyenin hükmünün özellikle zikredilenin hükmünün tersi olduğuna) istidlal etmek” olarak ifade edilmiştir. Bkz. Gazzâlî, *Mustasfâ (İslâm Hukuk Metodolojisi)*, I-II, Terc. Yunus Apaydın, Klasik Yayınları, İstanbul 2006, II, s.170. [Ç.N].

¹²Nisa, 4/146.

*Namuslu bir kadına zinâ iftirasında bulunan kişi. Kâzif’in durumu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Vezâretü’l-Evkâf ve Ş-Şuûn’l-İslâmiyye, “Kâzif”, *el-Mevsu‘atu’l-Fıkhiyye*, I-XLV, 1. Baskı, Kuveyt 2012/1433, XXXIII, s.5-26. [Ç.N].

6. Kendisinden hükümlerin alındığı tüm lafızlarda, iki şey arasında zıtlık olması. Aynı şekilde zıtlık, ya Rasûlullah'ın fiillerinde veya ikrârlarında ya da kıyâsların bizzat kendisinde yahut da şu üç sınıfın oluşmasında:

- a. Sözün, fiil, ikrâr veya kıyâsa muhalif olması.
- b. Fiilin, ikrâr veya kıyâsa muhalif olması.
- c. İkrârın kıyâsa muhalif olması.^{13*}

Bunlar, müctehid imamlar arasındaki ihtilafın sebepleridir ve her birisi mazur görülür. Çünkü onlardan her birinin maksadı, üzerinde oldukları yolun doğru olmasıdır. Hz. Peygamber'den rivayet edildiği gibi, eğer isabet ederse ona iki ecir, eğer hata ederse bir ecir vardır. Cumhura göre hakikat tektir, birden fazla olmaz. İnşallah derginin gelecek sayısında, bu konuya belki bir daha döneriz. O zaman, görüş ayrılığının sebeplerinden elbette ayrıntılı olarak bahsedeceğiz.

Son olarak; biz, âlimlerin azaldığı bir zamanın sonlarındayız. Bu zamanda ilme önem vermek azaldı. İnsanların büyük çoğunluğu, geçim ve refah içinde yaşama derdi için dünya işleriyle meşgul oldu. Şerefli işlerden bayağı işlere döndüler. Biz ancak kendisinden doğru yolu ilhâm etmesini ve nefislerimizin şerrinden emin kılmasını isteyen olarak, çok yüce (*el-'Alî*) ve istediğini istediği gibi yaratmaya muktedir (*el-Kadîr*) olan Allâh'a sığınırız. Allâh bizi kendisine, utangaç ve yüzü kızarmış olarak değil, güzel bir dönüşle döndürsün. Bizden önceki salih kişilerin dediği gibi: “*Ey Rabbimiz! Bizden önce imân ile giden kardeşlerimizi ve bizi mağfiret et. Kalbimizde, imân eden kimseler hakkında kin bırakma. Ey Rabbimiz! Muhakkak ki Sen, çok şefkatli ve çok merhametlisin*”*. Son çağımız, âlemlerin rabbi olan Allâh'a hamd etmektir. Ve salât, Efendimiz Muhammed (s.a.v)'in, onun ailesinin ve tüm ashâbının üzerine olsun.

İslâm Fıkhı Kurulu Müdürü

Dr. Ahmed Muhammed el-Makkarî Mekke-i Mükerrreme 1 Rebî'ulevvel 1414h.

¹³Bkz. İbn Ruşd, *el-Bidâye*.

*Müellifin, orijinal metinde bize aktardığı bu bilgiler için atıfta bulunduğu eserin sadece ismini vermiş, künyesini belirtmemiştir. Biz, okuyucunun, burada ifade edilen bilgilere daha kolay ulaşabilmesini sağlamak için eserin tam künyesini dipnota ilave ettik. Bkz. İbn Ruşd el-Hafîd, Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed, *Bidâyetü'l-Muctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid*, I-II, Tahrîc ve Tahkîk: Abdullâh el-İbâdî, Dâru's-Selâm, Mısır 1416 h., I, s.10. [Ç.N].

*Salihlerin duası olarak zikredilen bu ifade, 7. Dipnotta da geçtiği gibi, âyet (el-Haşr, 59/10) mealidir.

Orijinal Metindeki Kaynaklar

1. İmâm ez-Zehebî [ö.748/1347], *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*.
2. İmâm İbnu'l-Kayyim [ö.751/1350], *İ'lâmu'l-Muvakkî'in*.
3. Şeyh Abdurrahmân Tâc ve Diğerleri, *Târihu't-Teşrî'i'l-İslâmî*.
4. Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye [ö.728/1327], *Ref'u'l-Melâm 'ani'l-Eimmeti'l-A'lâm*.
5. İbn Ruşd el-Hafîd, Muhammed b. Ahmed [ö.595/1199], *Bidâyetu'l-Muctehid ve Nihâyetu'l-Muktesid*.

Çevirenin Atıfta Bulunduğu Kaynaklar

1. Bilmen, Ömer Nasuhi (ö.1971), *Hukuk-ı İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, I-VIII, Bilmen Yayınevi, İstanbul 1988.
2. el-Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl, *el-Câmiu's-Sahîh*, I-VIII, Dâru Sahnûn ve Çağrı Yayınları, İstanbul 1413/1992.
3. Demir, Osman, "Tevakkuf", *DİA*, XL, s. 579.
4. Gazzâlî, *Mustasfâ (İslâm Hukuk Metodolojisi)*, I-II, Terc. Yunus Apaydın, Klasik Yayınları, İstanbul 2006.
5. İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed b. Mukerrem el-İfrîkî el-Mısrî, *Lisânu'l-Arab*, I-XVIII, Dâru Sadr, Beyrut ty.
6. İbn Ruşd el-Hafîd, Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed, *Bidâyetu'l-Muctehid ve Nihâyetu'l-Muktesid*, I-II, Tahrîc ve Tahkîk: Abdullâh el-İbâdî, Dâru's-Selâm, Mısır 1416h.
7. Karaman, Fikret ve Diğerleri, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, DİB Yayınları, Ankara 2008.
8. Koçyiğit, Talât, *Hadis Usûlü*, 7. Baskı, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2008.
9. Mes'ud, Muhammed Hâlid, *İslâm Hukuk Teorisi*, Çev. Muharrem Kılıç, İz Yayıncılık, İstanbul 1997.
10. Muslim, Ebu'l-Huseyn b. el-Haccâc, *el-Câmiu's-Sahîh*, I-III, Dâru Sahnûn ve Çağrı Yayınları, İstanbul 1413/1992.
11. Ögüt, Salim, *İslâm Hukuk Metodolojisinde Haber-i Vâhid'in Kaynak Değeri*, Ocak Yayıncılık, İstanbul 2003.
12. Pala, Ali İhsan, *İslâm Hukukunda İhtiyat İlkesi*, Fecr Yayınları, Ankara 2009.
13. es-Sâlih, Subhi, *Hadis İlimleri ve Hadis Istılahları*, Çev. M. Yaşar Kandemir, 3. Baskı, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1981.
14. eş-Şâfi'î, Muhammed b. İdrîs, *er-Risâle*, Tahkîk ve Şerh: Ahmed Muhammed Şâkir, 1. Baskı, 1940/1358. (Terc. eş-Şâfi'î, *Er-Risâle: İslâm Hukukununun*

Kaynakları, Abdulkadir Şener-İbrahim Çalışkan, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2012.

15. et-Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre, *es-Sunen*, I-V, Dâru Sahnûn ve Çağrı Yayınları, İstanbul 1413/1992.

16. Vezâretu'l-Evkâf ve's-Şuûn'l-İslâmiyye, "Kazf", *el-Mevsu'atu'l-Fikhiyye*, I-XLV, 1. Baskı, Kuveyt 2012/1433.

17. Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi (ö.1942), *Hak Dini Kur'ân Dili*, I-X, Eser Neşriyat ve Dağıtım, by. 1971.